

1. Polske Faldskærmsbrigades felttegn

Indledning

For et par år siden havde jeg lejlighed til på museet *The Polish Institute and Sikorski Museum, London* at se 1. Polske Faldskærmsbrigades fane.

Jeg læste første gang om fanen i bogen *Faldskærmsgeneralen* af general Stanislaw Sosabowski (Kilde 1) ved forberedelserne til Chakotens krigsspil fra Arnhem i 1972. Generalens erindringer var næsten pligtlæsning, da jeg havde påtaget mig at stille med 1. Polske Faldskærmsbrigade til det pågældende spil.

Mere end 25 år senere var det en meget stor oplevelse for mig at se brigadens fane i virkeligheden. For mig står fanen som et symbol på eksilpolakkernes umådelige opofrelse for et fædreland, som mange ikke kom til at gense.

Denne artikel beskriver de tre "felttegn" - to faner og en standart - som brigaden fik overrakt i England.

Om general Stanislaw Sosabowski og Første Polske Faldskærmsbrigade

Har man set filmen *A Bridge too Far* og/eller læst bogen med samme titel af Cornelius Ryan, så har man fået et indtryk af general Stanislaw Sosabowski, i filmen blændende spillet af Gene Hackmann, som en genstridig og stædig herre, der ikke holdt sine meninger for sig selv.

Generalen lægger ikke selv skjul på dette forhold, som prægede hele hans karriere. Det var dog netop på

grund af disse egenskaber, at det lykkedes ham at få stablet sin 1. Polske Faldskærmsbrigade på benene.

Efter Frankrigs fald i 1940 lykkedes det for adskillige af de i Frankrig kæmpende polske enheder at komme til England. Af disse enheder blandt andet opstod senere 1. Polske Panserdivision samt ikke mindst 1. Polske Faldskærmsbrigade, der kæmpede ved Arnhem sammen med den engelske 1. Luftbårne Division.

Ideen om at oprette en polsk faldskærmsbrigade var generalens egen, og flere officerer i den polske generalstab i England samt politikere i den polske eksilregering tilsluttede sig hurtigt. Man så brigaden som en mulighed for at støtte Hjemmehæren (modstandsbevægelsen) i det egentlige Polen, hvorved faldskærmsbrigadens rolle blev strategisk, snarere end taktisk. Brigaden kom dog aldrig til at virke i denne rolle, skønt det ikke skortede på især polske ønsker herom.

Stærkt forsinket af tåge i England blev brigaden den 21. September 1944 kastet ned syd for Arnhem, på sydsiden af Nedre Rhin. Polakkerne sikrede sig hurtigt byen Driel, hvorfra man gjorde flere heltemodige forsøg på at komme den engelske 1. Luftbårne Division til undsætning. Det lykkedes dog ikke for polakkerne at komme over floden i stort tal, men brigaden kæmpede hårdnakket mod de tyske styrker syd for floden og fungerede som optagestyrke, da de engelske luftlandeenheder trak sig tilbage.

Brigaden kom ikke i kamp igen og blev officielt opløst 30. juni 1947.

Brigadens fane

Det følgende er hentet i bogen *Faldskærmsgeneralen* fra kapitel 8, der har titlen "En fane fra Warszawa":

Forhistorien

En million stjerner blinkede på den vidtstrakte nattehimmel, og en gruppe mænd og kvinder stod frysende i den tætte underskov, næsten tvunget i knæ af kulden.

Det var i december 1942 [1](#)). Den hvide sne tyngede træernes grene næsten til jorden, og overalt lå sneen hvid og uberørt, bortset fra enkelte harespor. En høj og kraftigt bygget mand, hvis ansigt næsten var skjult i en pelshue, så på den lysende skive på sit armbåndsur og hviskede med rolig stemme: "Indtag jeres poster." Gruppen opløstes, idet hver gik til sin forudbestemte plads med afskærmede lommelygter, klar til at sende blinksignaler op mod nattehimmelen.

De var medlemmer af den polske undergrundsbevægelse, der ventede i nærheden af Warszawa på en britisk flyvemaskine, der skulle nedkaste faldskærmsagenter og forsyninger. Folkene i nedkastningsområdet havde brudt den tyske spærretid, vel vidende, at hvis en husundersøgelse afslørede, at de ikke var hjemme, ville ikke alene de selv, men også hele deres familie blive henrettet.

Ganske svagt hørte de gennem den tynde luft den fjerne summen af kraftige motorer, men lyden passerede lige over deres hoveder og forsvandt et godt stykke syd for dem. Efter to timers venten, i hvilken tid deres lemmer blev stive og deres fingre helt døde af kulde, stolprede de tilbage ind i skoven. Lederen brummede: "Samme tid i morgen. Vi må møde hver aften indtil de kommer." En efter en gik de hver i sin retning hjem til deres senge for at få et par timers søvn inden de skulle møde på deres sædvanlige arbejde.

Operation "Jacket" var for deres vedkommende udsat i fireogtyve timer.

Men operation Jacket var, uden at de viste det, godt i gang. Endnu mens de var på vej hjemad, var tyske soldater i kamp med de agenter, de havde ventet på, lige på den anden side demarkationslinien. Piloten havde taget fejl med hensyn til nedkastningsområdet, og havde kastet dem ned i den del af Polen, der var indlemmet i Das Reich, hvor de var dumpet lige ned i en tysk patrulje. Seks agenter var sprunget ud og blev straks indblandet i den skærmydsel, der begyndte umiddelbart efter, at de var landet. To af dem,

Effendi - dæknavn for løjtnant Swiatkowski - og løjtnant Jurecki, blev for at kæmpe og beordre de andre til at flygte over grænsen for enhver pris. Gruppen medførte hemmelige dokumenter og nye forsyninger af penge til undergrundsbevægelsen. Både Effendi og hans kammerat blev dræbt under kampen. Det var bedre end at blive fanget.

Kaptajn Kalenkiewicz, der overtog ledelsen af gruppen, blev såret i armen, da de stødte på en grænsepatrulje, men de nåede ind til Warszawa, hvor de delte sig for at udføre deres hverv. Kalenkiewicz måtte holde sig skjult på grund af såret i armen, da den tyske patrulje havde fundet blodpletter i sneen, og tyskerne var nu på udkig efter en såret mand. Han opholdt sig i huset hos en frihedskæmper tillige med flere engelske flyvere, der var blevet skudt ned og nu ventede på en lejlighed til at undslippe. En læge, der i al hemmelighed var hentet til skjulestedet, behandlede hans sår og lagde hans arm i gips.

Kaptajn Kalenkiewicz havde trænet i "Abegrotten" [2\)](#) og nærede et brændende ønske som alle vi andre om, at byen Warszawa ville skænke os en fane. Før han tog af sted på denne mission, havde jeg over for ham nævnt muligheden for at få en fane fremstillet i Warszawa og på en eller anden måde smuglet til England.

Tilblivelsen

Under sin tvungne lediggang blev han tilset af en smuk, ung sygeplejerske, der fra tid til anden kom for at forbinde hans arm. Hun arbejdede for en illegal lægevagt under dæknavnet Martha, og hun havde fået til opgave at opsøge den berømte forfatterinde, mrs. Zofia Kossak, der var kendt som en glødende patriot. Martha kendte hende ikke personligt. Et par dage senere omtalte hun sin søgen for en miss Maria Kann, der vidste, hvor forfatterinden opholdt sig. Et møde blev arrangeret, og en eftermiddag besøgte de to damer Kalenkiewicz, der fortalte dem om den polske faldskærmsbrigade, og at det var dens opgave at hjælpe til med befrielsen af Warszawa. Han omtalte også vort hede ønske om, at byen Warszawa ville skænke os en fane.

Disse to kvinder organiserede en indsamling over hele hovedstaden; rige og fattige blev anmodet om et bidrag, og det var forbløffende som alle satte sig i sving, og hvordan det hele blev holdt hemmeligt for de fjendtlige tropper og Gestapoagenter, der sværmede som spyfluer i byen. Kendte kunstnere blev indbudt til en konkurrence om det bedste udkast til fanen. Vi havde løseligt skitseret, hvordan vi kunne tænke os fanen, men overlod til konkurrencedeltagerne at udforme det endelige forslag. De arbejdede i al hemmelighed i deres atelierer og sendte deres udkast ind til en komite, som udvalgte et forslag fra en ung arkitekt, Michael Nowicki.

Hans udkast fulgte de formelle retningslinier efter hvilke polske militære faner og bannere var blevet udfærdiget i hundreder af år. Fanedugen var af rød silke; på den ene side var Polens rigsvåben med ørn og krone og Warszawas byvåben; i hvert hjørne var et faldskærmsymbol. Den anden side viste ærkeenglen Michael, faldskærmsoldaternes skytsengel; øverst inskriptionen *Warszawa 1942* og nedenunder mottoet

Surge Polonia [3](#)) som et udtryk for alle patrioters ønske.

Fanekomiteen samledes regelmæssigt i nonneklosteret, der hørte til Diakonissekirken på Teaterpladsen. Den største fortrolighed var påkrævet, fordi Gestapo var meget aktiv netop på dette tidspunkt, og der gik næppe en dag uden at nogen fra undergrundsbevægelsen blev arresteret. Lige uden for den bygning, hvor komiteen samledes, blev fodgængere standset og afkrævet deres legitimationskort; huse tæt ved blev gennemført, men heldigvis lod de kirken og klosteret være i fred.

Men risikoen var stor. En dag var miss Kann på hjemvejen efter et besøg hos sin bror, hvor hun havde hentet et gipsaftryk, han havde lavet af vores faldskærmsblem. Med dette aftryk i hånden og med hemmelige papirer vedrørende undergrundsbevægelsen i sin håndtaske, blev hun stoppet på gaden af en tysk patrulje. Hun lod gipsaftrykket falde ned på fortovet, hvor hun trådte de ud til en lille dyng gips, der intet kunne røbe, og hun stoppede nogle af papirerne i munden, men var ude af stand til at sluge dem. Hun blev ført til den nærmeste politistation, hvor hun blev afhørt af en officer. Sergenten, der havde ført patruljen, rakte ham de papirer, hun ikke havde nået at putte i munden. Efter at have set på dem og stillet hende et par ligegyldige spørgsmål, rev han papirerne i små bitte stykker og kastede dem i papirkurven, hvorefter han lod hende gå. Hun blev imidlertid overrasket, da papirerne var i høj grad kompromitterende, og hun kunne ikke tænke sig anden forklaring, end at officeren måtte være et medlem af modstandsbevægelsen, der måtte have manøvreret sig til den officielle stilling som politiofficer.

Det næste problem var at skaffe materialer - og kun det bedste var godt nok. Men det var umuligt at købe klæde, da alle forretninger, der handlede med den slags stoffer, var lukket. Det var ligeledes ganske umuligt at fremskaffe guldtråd og tyk brodersilke. Professor Adamczewski hørte om vores vanskeligheder, og forærede os fra en stor samling af historiske dragter fra det attende århundrede, en pragtfuld rød korkåbe, der havde tilhørt kardinal Dunajewski, en af kirkens dignitarer. Dette gav fanen en højst usædvanlig og historisk baggrund. Der blev nu iværksat en eftersøgning for at finde mrs. Madalinska, den gamle kvinde, der havde ejet den systue, der masser af år havde broderet de militære faner. Forretningen var lukket på grund af besættelsen, men den gamle dame fik samlet nogle af sine syersker sammen, fandt en beholdning af guld- og sølvtråd, og i al hemmelighed begyndte de dette vanskelige arbejde. Gradvis skred værket frem under deres dygtige fingre, men det varede næsten et år, før fanen var fuldført og parat til overrækkelsen.

Indvielsen

Faneindvielsen blev fastsat til den 3. november 1943 [4](#)), klokken halv syv om aftenen i Diakonissekirken. Æresvagten bestod af kaptajn Kalenkiewicz og to andre faldskærmsagenter, der under dæknavnene Lille John og Stork var medlemmer af sabotageafdelinger af undergrundsbevægelsen, der bekæmpede tyskerne i Polen og Rusland.

Ifølge gammel tradition har polske militære faner altid gudmødre som et symbol på alle de kvinder, der ofrer deres sønner for fædrelandet. Som gudmødre til vor fane udvalgte Kalenkiewicz miss Maria Kann og mrs. Zofia Kossak, der havde stået i spidsen for hele projektet med stor risiko for deres liv.

Da indvielsestimen nærmede sig, krydsede enlige skikkelser over Teaterpladsen og forsvandt stille ind gennem klosterets sideindgang. Lige inden for den mørke indgang stod en af nonnerne og indlod kun dem, der kendte feltråbet. Hun førte dem gennem en lang gang, der førte ind til kirken. Ved højaltret stod nogle få lys, hvis små glories af gult lys understregede mørket i kirkerummet, og ved hvis flakkende skærm man lige kunne skimte de mørke skikkelser, der gled frem og tilbage foran alteret som sorte møl. Der hørtes kun en sagte slæben af skridt, raslen af klæder og nu og da en hvisken, når deltagerne i højtideligheden blev vist på plads.

Kun ganske få var indbudt til ceremonien, men de repræsenterede alle dem, der havde sat livet på spil ved projektets gennemførelse, og de soldater, der skulle føre det frem i kampen.

Lyden af skridt og hviskende stemmer døde hen, da fader Krauses kjortelklædte skikkelse spøgelsesagtigt kom til syne foran rækværket om alteret. Langsomt nåede han de øverste trin og knælede med ansigtet løftet mod himlen, anrøbede Gud om at se i nåde til dem, der var forsamlet i hans hus og ombeskyttelse og fremme af deres planer.

Æresvagten og gudmødrene knælede ned ved fanen, der lå udbredt på en pude af rødt fløjl. Det var en bevægende stund. Denne fane midt i Warszawa i et land besat af fjenden, var et symbol på den sejr, der skulle komme. Den repræsenterede alle sande polakkers inderste håb og længsel. De flakkende lys ved altret kastede deres varme skær på silkefanen og fik den til at lyse blodrødt - måske som et tegn på det blod, der ville blive udgydt til dens ære. Med hænderne knuget lidenskabeligt i bøn, bad fader Krause den Almægtige om at velsigne og beskytte fanen, om at lede dem, der skulle forsvare den, og at hjælpe dem, hvis eneste stræben var Polens befrielse, til at nå deres høje mål.

Lige så stille som de var kommet, forsvandt deltagerne i de mørkelagte gader; kun nogle få samledes i sakristiet for at drikke et glas vin til minde om begivenheden. Så forsvandt de også. Lille John og Stork til deres farefulde arbejde i undergrundsbevægelsen, de andre til mindre farlige, men lige så betydningsfulde hverv.

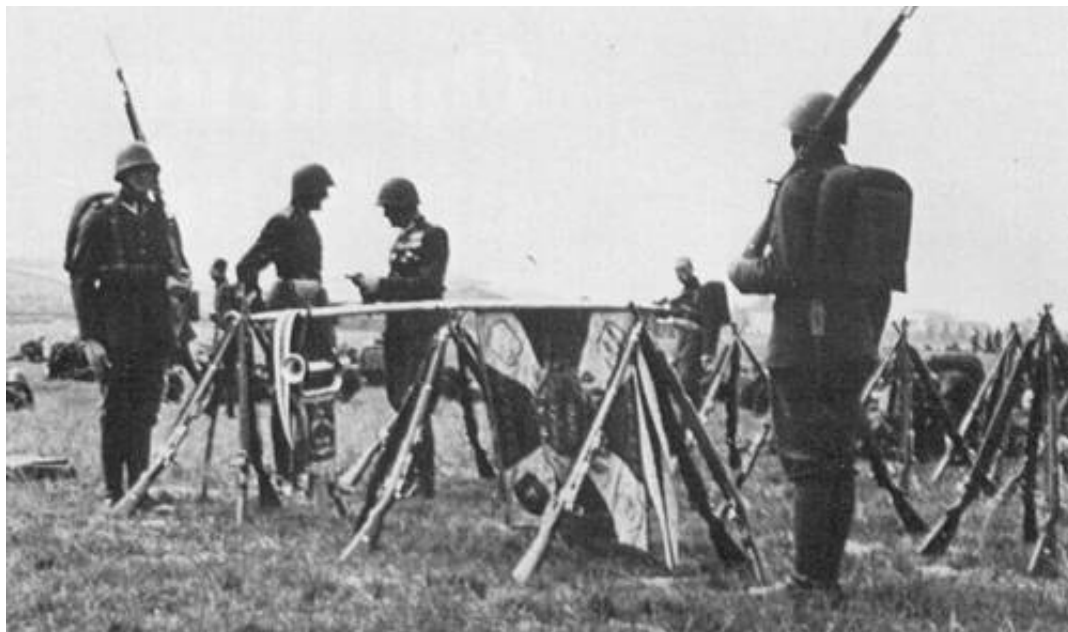
Transporten til England

Men hvordan skulle fanen blive bragt til London? Ikke så få agenter kom ind i Polen ad luftvejen eller på andre måder, men kun få rejste ud igen; de, hvis pligter førte dem tilbage til England igen, var ude af stand til at medføre fanen. Derfor lå den skjult i mange måneder og mange gange måtte den skifte skjulested. Til sidst blev den syet ind i en præstekjole og anbragt i sakristiet i De grå Søstres Kirke, hvor den forblev indtil foråret 1944.

Så blev der truffet forberedelser til at evakuere nogle betydningsfulde personer fra Polen til England i en operation, der gik under navnet "Broen". I al hemmelighed blev der anlagt en landingsbane i nærheden af Belzyce, cirka hundrede miles sydøst for Warszawa. Der var fem passagerer: tre officerer fra hæren, deriblandt general Tatar Tabor, og to politikere, viceminister Stanislawski og mr. Berezowski. Fanen blev ført til Belzyce og blev taget med i maskinen, der skulle føre de fem til England. Indsvøbt i fanen fulgte et brev fra indbyggerne i Warszawa, hvori de gav udtryk for deres følelser og den utålmodighed med hvilken de afventede den dag, da vi ville falde ned fra himlen og befri dem.

Forskellige skæbner mødte dem, der havde hjulpet med at fremstille og bevogte fanen. Mrs. Kossak blev arresteret af Gestapo for uddeling af illegale blade. Hun blev sendt til Auschwitz, men var så heldig at overleve. I dag bor hun, ligesom miss Kann, i Warszawa. Kaptajn Kalenkiewicz, der i mellemtiden var blevet oberstløjtnant, blev dræbt i kamp i spidsen for en gruppe partisaner. Lille John faldt under opstanden i Warszawa 1944. Stork blev arresteret i Pinsk i den østlige del af Polen og blev underkastet en brutal tortur for at få ham til at røbe navnene på sine kammerater. Af frygt for, at han ville give efter under yderligere tortur, begik denne tapre mand selvmord dagen før styrker fra undergrundsbevægelsen angreb fængslet og befriede alle fangerne.

Overrækkelsen

General Sosnkowski overrakte mig fanen i London den 29. april 1944 og bad mig træffe forberedelser til den ceremoni ved hvilken den skulle overdrages til brigaden. Fanen var ikke helt færdig, idet de hjemme i Polen ikke havde kunnet fremskaffe de frynser, der skulle kante den, ligesom stangens sølvørn også manglede. Fanens ankomst blev holdt hemmelig for alle, bortset fra de tre af os, der sørgede for, at den blev fuldført.

Det største problem var ørnen; men så huskede jeg, at fanen fra min gamle brigade "Warszawas Sønner", var blevet bragt til London, og jeg mente det ville symbolisere en lykkelig forbindelse mellem min gamle og nye brigade, hvis jeg fik ørnen fra den gamle fane kopieret og anbragt på den nye.

Den 15. juni 1944 var hele brigaden samlet ved Cupar. Det var første gang hele brigaden var opstillet til parade, og i fuld udrustning udgjorde den et imponerende skue. Jeg var meget stolt af den.

Fra en tribune overværede præsident Rackiewich paraden tilligemed det meste af sit kabinet. Højtstående britiske og allierede officerer var også til stedet.

Dagen var dobbelt glædelig for mig, fordi min officielle udnævnelse til generalmajor var nået frem dagen før. Tropperne syntes at opfatte denne udnævnelse som en officiel anerkendelse af dem også. Da jeg viste mig første gang efter at jeg havde modtaget meddelelsen om udnævnelsen, råbte de ganske spontant hurra for mig. Den aften smeltede en gruppe af dem, uden at jeg viste det, nogle sølvmonter og lavede generalsdistinktioner til mig. Disse distinktioner blev overrakt mig lige før indvielsen. Kunne en chef ønske sig større bevis på sine troppers hengivenhed?

Et alter var blevet rejst på paradepladsen og fanen blev lagt på et bord, parat til velsignelsen og overdragelsen. En præst lyste velsignelsen og celebrerede højmessens; derefter blev min dagsbefaling læst op. Den sluttede med ordene: *"Denne fane betegner indledningen til vore kampe, der vil ende på Polens jord; vi vil ikke skuffe dem, der lavede den; vi vil sejrrikt bringe den tilbage til vort elskede Warszawa."*

Derefter gik viceminister Stanislawski hen til bordet, tog fanen op, vendte sig mod præsidenten og bad

ham foretage overrækkelsen. Han rejste sig, modtog fanen og bar den hen til det sted, hvor jeg knælede sammen med fanevagten, og overrakte den til mig. Jeg rejste mig og gav den videre til æresvagten og beordrede den til at paradere den langs geledderne.

Og mens fanen blev båret forbi tropperne, proklamerede præsidenten bevæget: "*Denne fane er en kostelig skat, der symboliserer den enhed, der består mellem vort elskede, besatte land og jer soldater, der udenlands kæmper for dets frihed.*"

Derefter talte den øverstbefalende: "*Denne fane er en målestok for jeres forpligtelser. Den er et tegn på den tillid Warszawas befolkning nærer til jer. På samme måde som I modtager den, modtager I også jeres landsmænds kærlighed og tro på jer. Soldater fra den 1. Polske Faldskærmsbrigade svigt aldrig den tillid, der på denne måde er blevet vist jer!*"

Den røde silkedug vajede i den lette sommervind, mens fanen blev ført fra afdeling til afdeling, der efter tur præsenterede gevær. Og hver eneste mand i brigaden så fanen og forstod dens betydning og øjeblikkets storhed.

... og her slutter så generalens beskrivelse af fanens historie.

Brigadens øvrige felttegn

Efter at brigadens nye fane var ført forbi tropperne, blev den ført på plads. Fanen er her fotograferet sammen med brigadens øvrige felttegn.

Efter brigadens fane, ses den noget mindre fane, som blev syet af kvinderne fra Fife, hvor de enheder, som senere blev til faldskærmsbrigaden, var stationeret fra 23. september 1940.

Til højre i billedet ses standartten, som den engelske 1st Airborne Division overrakte brigaden i slutningen af 1942.

Fanen fra kvinderne i Fife blev overrakt brigaden ved en parade på Leven fodboldstation, den 23. september 1943. Lady Victoria Wemyss, hofdame hos dronning Elisabeth (den nyligt afdøde Dronningemoder) overrakte fanen. Til stede ved paraden var også lord Elgin, generalguvernør for Fife, lokale honoratiores og repræsentanter for den britiske og de allierede hære.

General Sosabowski skriver: *"Det var en ceremoni, der ved sin hjertelighed var os en bekræftelse på, at vi nu var accepteret og udgjorde en del af fællesskabet."*

Ved en parade på Edinburgh flyveplads i slutningen af december 1942 overrakte general Frederick "Boy" Browning brigaden, chef for 1st Airborne Division "en rødbrun og blå standart med en pegasus på den ene side og en polsk ørn på den anden."

Inskriptionen lyder: "TO 1 POLISH PARACHUTE BRIGADE", "FROM AIRBORNE DIVISION NEW YEAR 1943".

General Sosabowski skriver: *"Det var et stolt øjeblik for os, og jeg tror, standarden blev givet os til gengæld for et stort sølvemblem, vi havde givet dem i julegave."*

En tegning af standarten fra 1st Airborne Division.

Standarten er udstillet på Airborne Forces Museum, Browning Barracks, Aldershot, Hampshire, GU11 2BU.

Tegningen viser standarten noget rødere end den er i virkeligheden. Grundfarven er *maroon* - samme farve som de engelske luftbårne enheders baretter. Jeg ville nok snarere betegne farven som bordeauxrød, snarere end rødbrun, der er den "officielle"(Gyldendals Engelsk-Dansk ordbog) oversættelse af *maroon*.

Kilder

Skriftlige kilder

1. *Faldskærmsgeneralen* af Stanislaw Sosabowski, Lommeromanen, Forlaget Skrifola, København, uden år. (ca. 1965). Bogens originaltitel er *Parachute-General*.
2. *De Polen van Driel* af George F. Cholewczynski, Uitgeverij, Naarden 1990, ISBN 90-71743-10-1. Bogens originaltitel er *Poles Apart*. (Jeg har købt på Airborne Museum, Hotel Hartenstein i Arnhem, så tættere på "arnestedet" kan man vel næsten ikke komme.)
3. *1st Polish Independent Parachute Brigade, 1941-47, Part 1 and 2*, som blev offentliggjort i tidsskriftet *Military Illustrated*, nr. 12 (april/maj 1988) og nr. 13 (juni/juli 1988).
4. *Wolsko Polskie 1939-1945* af Barwa I. Broń, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1984, ISBN 83-223-2055-8.

Billedmateriale

Fotografierne, som her er gengivet, stammer fra Kilde 2, mens farvetegningerne stammer fra Kilde 4.

Farvetegningen af brigadens fane viser, at der efter Slaget ved Arnhem er påsyet "ARNHEM-DRIEL", "18-26-IX-1944".

Felttegn

Den ældre polske gentleman, som viste rundt på *Sikorski Museum* var tydeligvis ikke gammel faldskærmssoldat, idet det tog ham nogle forsøg inden han kunne vise den rigtige fane frem. Det var en stor oplevelse for mig - at se og røre ved den kraftige silke, med den spændende forhistorie ...

Standarten fra 1st Airborne Division er som nævnt udstillet på *Airborne Forces Museum* i Aldershot. Standarten opbevares her bag glas. Det var også spændende at se dette felttegn, men oplevelsen var ikke helt på højde med synet af den rigtige fane.

Jeg er ikke klar over, hvor fanen fra kvinderne i Fife er udstillet, såfremt den stadig eksisterer.

Per Finsted

Noter

- 1) Bogen omtaler årstallet som 1943, men hvis kronologien skal passe, må der være tale om 1942.
- 2) Et feltbane, der var anlagt i Faldskærmsbrigadens uddannelseslejr.
- 3) Surge Polonia betyder noget i retning af "Polen vil genopstå!".
- 4) Bogen omtaler årstallet som 1942, men hvis kronologien skal passe, må der være tale om 1943.